

ПОСЕБАН ОТИСАК

СВЕТИ
КНЕЗ ЛАЗАР
СПОМЕНИЦА
О ШЕСТОЈ СТОГОДИШЊИЦИ
КОСОВСКОГ БОЈА
1389—1989

У БЕОГРАДУ
1989

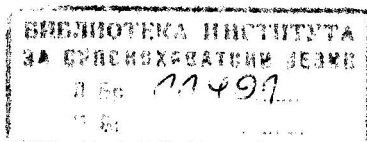
СВЕТИ КНЕЗ ЛАЗАР У МЕСЕЦОСЛОВУ ГАВРИЛА ВЕНЦЛОВИЋА СТЕФАНОВИЋА

Вишевековни култ светог кнеза Лазара и сећање на судбоносну косовску битку ојачали су и добили нови значај и обележје крајем XVII и у првим деценијама XVIII века.¹ Историјска збивања која су кулминирала у великој сеоби 1690. године, пре или после, одразила су се у свим сегментима духовног и културног живота српског народа. Нове историјске околности изискивале су чување верског и националног идентитета од стално присутне тенденције асимилације, а, с друге стране, оне су наметнуле потребу за интеграцијом у европске духовне и културне оквире. Део сакралне уметности и црквене књижевности био је од посебног значаја за чување духовног континуитета са минулим временима, а, у исто време, и за постепено прихватање новог, што се није увек дешавало без противречности и прекида. У наведеном периоду словенска хагиологија имала је важну улогу у формирању идејног света оновременог српског друштва.

У великом опусу Гаврила Венцловића Стефановића из прве половине XVIII века налази се и један црквени зборник, који је исписан, вероватно, између 1730. и 1740. године.² Овај зборник садржи, између осталог, илуминирани месецослов (лл. 1а — 212 б), у којем се помени (памјати) празника наводе за све дане. Уз помен се најчешће даје кратко сказаније или летопис (обично 2—3 реда), тропар и кондак (понекад тропари и кондаци), а већи празници су и ликовно представљени. Ређе се наводе и правила у вези с вршењем богослужења и постом. Хијерархијска структура садржине месецослова јасно је изражена у графичком и ликовном представљању. У месецослов је унесен велики

¹ О развоју и значењима култа кнеза Лазара и косовске битке у уметности XVIII века видети: Д. Медаковић, *Култ кнеза Лазара у српском бароку*, О кнезу Лазару, Научни скуп у Крушевцу 1971, Београд 1975, 321—336+7 ликовних прилога; Д. Медаковић, *Представа српских владара светихицеља у XVIII веку*, Богословље, XXXIII св. 1 и 2 Београд 1979, 13 стр. +9 ликовних прилога; Д. Медаковић, *Das Bild der serbischen Herrscher-Heiligen im 18. Jahrhundert*, Südost-Forschungen, XL, München 1981, 175—186.

² О Гаврилу Венцловићу Стефановићу опширно видети: Ђ. Сп. Радојичић, *Стара српска књижевност у средњем Подунављу (од XV до XVIII века)*, Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду, II, Нови Сад 1957, 264—267 и М. Павић, *Гаврил Стефановић Венцловић*, Београд 1972. Венцловићев црквени зборник чува се у Архиву САНУ у Београду, под бројем 140. Опис зборника видети: Љ. Стојановић, *Катаога рукописа и старих штампаних књига, Зборник Српске краљевске академије*, Београд 1901, 19—21.

број словенских светаца и светих догађаја³, а међу њима (15. јуна) и „свети праведни кнез Лазар“.

Непосредно после велике сеобе мошти кнеза Лазара смештене су у Цркви светог Луке у Сентандреји. Гаврило Венцловић Стефановић стекао је писарско образовање код Кипријана Рачанина, који је при Цркви светог Луке имао писарску и сликарску школу.⁴ Кипријан Рачанин је био предан неговању култа српских светаца: Симеона, Саве, Стефана Дечанског, кнеза Лазара и Максима Бранковића.⁵ Венцловићев месецослов је плод ширих идејних кретања епохе и његовог личног стваралачког усмерења, које је сигурно умногоме одређено његовим образовањем и средином у којој је живео.

Сећајући се шестостогодишњице смрти светог кнеза Лазара и косовске битке, овде ћемо навести цео текст којим је јеромонах Гаврило прославио светог кнеза и битку на Косову, а набројаћемо и све словенске свеце и свете догађаје, као и свеце и свете догађаје чије је празновање у вези са словенском хагиолошком традицијом. У том смислу, по Венцловићевом календарском распореду наводимо наслов, као и помене следећих празника⁶:

„Последованије сабранија с богом, светим, васего лета, начанише, от месеца септемврија, до месеца августа, преимеје, тропаре и кондаки, празником, и васем светим“.

СЕПТЕМБАР (—)

5. ... Убиство светог благоверног кнеза Глеба (1015).

16. ... Кипријана митрополита кијевског и целе Русије, новог чудотворца (1406).

ОКТОБАР (ПАЗДЕРНИК)

1. ... Покров пресвете Богородице [Ск, Т4, К3] (X),

2. ... Светог Андреја „Христа ради јуродиваго: словенина бивша“ [Ск, Т1 К4] (936),

5. ... Светих отаца печерских — Дамјана презвитера (1071), Јеремије Видовитог (око 1070) и Матеја Видовитог (1085),

9. ... Светог Стефана деспота „оца светог Максима иже в Крушедоле“ [Ск, Т4, К3] (1468),

³ На велики број словенских, а нарочито руских, светаца и светих догађаја пажњу је скренуо већ Љ. Стојановић у свом опису, нав. дело, 19—20.

⁴ М. Павић, нав. дело, 51—52.

⁵ Љ. Сп. Радојичић, нав. дело, 257.

⁶ Цитате из оригинала месецослова наводимо у фонетској транскрипцији савременом српскохрватском ћирилицом под знацима навода. Помен празника, углавном, се даје скраћено на савременом српскохрватском језику на основу Венцловићевог оригиналног текста, а понекад се допуњује делом оригиналног текста. У цитатима је сачувана оригинална интерпункција и оригинална употреба великих и малих слова. У набрајању светих и светих догађаја поред савремених назива месеци у полукружној загради дајемо и Венцловићеве словенске називе месеци, уколико их он наводи. После бројне ознаке дана у месецу (лева колона бројева), три тачке означавају да празник који се наводи није први по реду у дану. Уколико се у оригиналу уз помен наводи кратко сказаније (Ск), тропар (Т) и кондак (К), други тропар или кондак (ПТ, ПК) или инципит ових богослужбених песама (нпр. Т. инц.), као и ознака гласа којим се оне поје (арапске цифре 1—8 после ознаке Т и К), они се означавају у угластим заградама [ ]. У полукружним заградама ( ) исписује се година (век) за коју се везује празновање свеца или догађаја.

14. ... Преподобне матере Параскеве „нарицајем је петки“ [Ск, Т инц. упућује на 25. септембар; ПТ4, К3] (X); Светог кнеза Светоша „нарицајемаго Николи“ [Ск] (1143),
19. ... Преподобног оца Јована Рилског [Ск, Т1, К8] (1238),
21. ... Пренос моштију светог Илариона, епископа мегленског [Т3, К3] (1206),
28. ... Светог оца Арсенија, архиепископа српског [Т8, К2] (1266),
29. ... Преподобног оца Аврамија, архимандрита ростовског [Т8, К2] (1073—7).
13. ... Преподобних отаца — Спиридона и Никодима Печерских [Ск] (XII),

НОВЕМБАР (ЛИСТОПАД)

11. ... Светог славног великомученика цара Стефана Дечанског [Т4, ПТ4, К3, ПК4] (1331),
17. ... Преподобног Никона, игумана „часније обитељи живоначалније тројице, ученика светог Сергија“ [Т1, К4] (1426),
25. Светог и преподобног оца и свештеномученика Климента, папе римског [Ск, Т4, К2, К4 Клименту и Петру Александријском] (101),

ДЕЦЕМБАР (ГРУДЕЊ)

3. ... Преподобног Саве Звењигородског [Т8, К2] (1406),
10. ... Светог праведног деспота српског Јована „иже в крушедоле“ [Т4, К2] (1502),
11. ... Многострадалног Никона, црноризца печерског (XII),
21. ... Успео светог Петра, митрополита кијевског и целе Русије [Ск] (1326)
29. ... Преподобног Марка Печерског [Ск, Т инц. упућује на 1. октобар, К8], (XI—XII),

ЈАНУАР (СЕЧАЊ)

8. ... Препод. Григорија, чудотворца Печерског [Ск упућује на патерик] (1093),
11. ... Преподобног Михаила Клопског, новгородског чудотворца [Т8, К8] (1453—1456),
14. ... Светог оца Саве, првог архиепископа српског [Ск, Т3, К8, ПК8] (1236),
18. ... Светог Максима деспота [Ск, Т3, К2] (1516),
21. ... Светог оца Никите, епископа новгородског, чудотворца [Т4, К6] (1108),

ФЕБРУАР (ЉУТИ)

10. ... Светог Прохора, црноризца печерског [Ск] (1107),
11. ... Преподобног Димитрија Прилуцког, чудотворца [Т1, К8] (1392),
12. ... Светог оца Алексеја, архиепископа кијевског и целе Русије, новог чудотворца [Ск, Т8, К4] (1378),
13. ... Преподобног Симеона Српског, новог мироточца [Ск, Т3, К2] (1200),
14. ... Светог Кирила Филозофа „учитеља словеном и блгаром и писмен изобретнику“ [Ск, Т4, К2] (869); Преподобног Исакија Печерског „многострадалног“ (1190),

17. ... Светог великомученика Теодора Тирона [Ск, Т2, К2] (око 306),

24. ... Преподобног Еразма, црноризца печерског [Ск] (XIII—XIV),

МАРТ (БЕРЕЗОЗОЛ)

17. ... Престављеније преподобног Макарија, игумана каљазинског, чудотворца [Т8, К2] (1483),

24. ... Чудо које се десило у Печерском манастиру Јовану и његовом сину Захарију и Сергију, „клевшем се за сребро и злато“ (за време игумана Никона, који се упокојио 1088. године),
28. ... Преподобног Јевстратија инока печерског [Ск] (1097),
30. ... Успење светог Јована, митрополита кијевског и целе Русије, (1461),

АПРИЛ (КВЕТЕН)

8. ... Преподобног Нифонта, епископа новгородског [Ск] (1156),
26. ... Светог оца Стефана, епископа Пермског [Т4, К8] (1396),
27. ... Преподобног Исакија монаха печерског [Ск] (XI),

МАЈ (—)

1. ... Преподобног Пафнутија Боровског [Т4, К8] (1478),
3. ... Успење преподобног Теодосија, игумана печерског [Ск, Т8, К3] (1074),
5. ... Свете и славне великомученице Ирине [Т инц. упућује на 16. септембар К3, ПК8] (I—II),

ЈУН (ЧРВЕЦ)

1. ... Светог блаженог Агапита „безмаздног врача печерског“ [Ск] (XI); Преподобног Дионисија Глушицког, новог чудотворца [Т4, К8] (1437),
2. ... Светаго великомученика Јована Новог „иже ва белиграде [Аспрокастрон] пострада ... иже бе родом от Трапезонта арменског, чином купац“ [Т4, К4] (1497),
15. ... Преподобног Јеронима „иже бист от града далматског, стридону“ (420); Светог оца Јоне, митрополита московског и целе Русије (1416); „Ва тој же дан, памет, светаго праведнаго кнеза Лазара. српског, иже на пољи Косову победив се. с турским царем амуратом. и тамо конац житију савршив. в лето 7115 [1386!] на косову ... тропар, светом, Лазару. глас .҃҃. Красоту важделев слави божије. ва земљеј тому благоводил јеси. и поручени ти талант, добре вазделава усугубил јеси. о њемже и подвиза се до крве. отнудуже и мазду болезниј својих, јако мученик пријел јеси от христа бога. јегоже моли спасти се појуштим те лазаре ... кондак, лазару, глас ѣ. подобан: Вазбраника благодостија васеизреднија и мученика и истине непостидна. часне по дѣлу васхваљајем те. стадо твоје богомудре. на јако имеје дрзновеније ка христу богу. тебе славештим самиреније испроси. да зовем ти. радуј се лазаре приснопаветне:“ (1389)?
26. ... Светог Дионисија, архиепископа суздаљског [Ск] (1385),

ЈУЛ (ЛИПЕЦ)

8. ... Јављање иконе пресвете Богородице у Казању [Т4, К8] (1596),
10. ... Преподобног оца Антонија Печерског „иже ва киеве. бившаго начелника васем росијским мнихом“ [Ск, Т4, К8] (1073); Полагање часне ризе господи Исуса Христа у Москви [Т4, К4] (1625),
11. ... Успење блажене Олге кнегиње руске „нареченије ва светом крштенији Јелени“ [Ск, Т1, К4] (969),
15. ... Успење великог кнеза Владимира „нареченаго ва светом крштенији Василија“ [Ск] (1015),

СВЕТИ КНЕЗ ЛАЗАР, ИЛУМИНАЦИЈА У ВЕНЦЛОВИЋЕВОМ МЕСЕЦОСЛОВУ

(Архив Српске академије наука и уметности, рукопис број 140,
 између 1730. и 1740. године, л. 160б)

18. ... Преподобног Јована Печерског [Ск] (1160),
24. ... Убиство светих страсототрица кнежева руских Бориса и Глеба [Ск, КЗ (1015),
25. ... Преподобног Макарија Унженског [Т5, К2] (1444),
26. ... Пренос моштију преподобне матере Петке Трновске [упућује на службу 14. октобра] (1238); Преподобног и многострадалног Мојсеја Утрина [Ск] (око 1043),
30. ... Преподобне матере Анђелије „иже ва крушедолу. матере светог Максима деспота“ [Ск, Т инц, К2] (1516 или 1520),

АВГУСТ (СРПЕЊ)

2. ... Престављење светог блаженог Василија „Христа ради јуродиваго. московскога чудотворца“ [Т8, К4] (1552),
3. ... Преподобног оца Антонија „приплившаго из рима ... ва велики новград“ [Т4, К8] (1147),
7. ... Преподобног и многотрпеливог Пимена Печерског [Ск упућује на Патерик печерски] (XIII—XIV),
11. ... Преподобних отаца Теодора и Василија Печерских (1098),
13. ... Обретење моштију светог блаженог Максима „христа ради јуродиваго московског чудотворца“ [служба се поји у 12. дан, о њему је писано 21. јануара] (1547),
14. ... Пренос моштију преподобног оца Теодосија Печерског [Т инц., К8 (1091),
16. ... Преподобног оца Јоакима Сарандапорског [Т инц., ПТ2, К8] (XI—XII),
17. ... Преподобног Алимпија „иконописца обитељи печерскије“ [Ск] (1114),
18. ... Преподобних отаца Макарија и Јована Рилског [Т4] (946),
21. ... Престављање преподобног Аврамија, архимандрита смоленског, чудотворца [Т8] (XII—XIII),
24. ... Пренос моштију светог Петра, митрополита кијевског и целе Русије [Т4] (1497),
30. ... Престављење преподобног Александра Свирског [Т4, К8] (1533).

Као што је већ речено, многи од набројаних празника и ликовно су представљени. Венцловић је из предлошка (или предложака) пренео ознаке великих, средњих и малих празника, које стоје уз велики број помена у његовом месецослову. Он је свакако поштовао и хијерархијски редослед више празника у једном дану из оригинала. Значај празника у његовом месецослову означен је и величином минијатуре. Празник је ретко представљен минијатуром у величини целе стране или скоро целе стране.⁷ Венцловић то чини обично у случају великих празника (Господњих, Богородичиних и других). Тиме димензија минијатуре добија хеортолошко значење. Величином минијатуре, која заузима тако рећи целу страну, Венцловић истиче и значај прослављања светог кнеза Лазара (л. 160b), као и преподобне Параскеве (л. 126a) и светог Стефана Дечанског (л. 43b). Ово визуелно истицање култа српских

⁷ О овој појави у Венцловићевом месецослову видети: Д. Медаковић, *Српска минијатура XVIII века*, Библиотекар, 4, Београд 1958, 277.

и јужнословенских светих највероватније треба приписати самом Венцловићу. Неговање култа кнеза Лазара и других српских и словенских светих потврђује се код Венцловића и честом употребом црвеног мастила при писању текстова који се односе на њих (нпр. текст или део текста о убиству Глеба на л. 6б; о преподобној матери Параскеви на л. 26а; о светом Стефану Дечанском на л. 43а; о светом Сави на л. 87б; о светом Максиму деспоту на л. 91а; о светом кнезу Лазару на л. 160б). Ове чињенице треба уочити, без обзира на могући графички изглед штампаног предлошка, јер у време писања месецослова сликарство и књижевност умногоме су се нашли на заједничким основама стварања и одражавања нових садржина духовности и културе. Специфичности духовног и интелектуалног живота у оновременом српском друштву учиниле су да је ликовна (визуелна) комуникација била значајнија и утицајнија од књижевне (говорне или писане) комуникације у преношењу идеја епохе.⁸ Минијатура је у Венцловићевом месецослову „формирана на бази стапања српског и руског графичког наслеђа, а то тачно, разуме се у маломе, одражава ону занимљиву рускосрпску духовну симбиозу, преко које су у нашу средину, бар једним делом, продирали извесни барокни елементи ...“.⁹ На овим минијатурама осведочене су и директне везе са илустрацијама у „црквеној књизи“ која је штампана у Кијевскопечерској лаври 1697. године.¹⁰

Велики број словенских светаца и светих догађаја, међу њима и свети кнез Лазар, говори, између осталог, о заједништву свих, у овом случају, православних Словена. Идеја о заједништву Словена код јеромонаха Гаврила има у првом реду хагиолошки аспект у прослављању многих словенских светаца и светих догађаја несумњиво под непосредним утицајем руских узорака. Идеја о „општесловенској повезаности“, међутим, није долазила само из Русије; она је током XVII века настала и у јужнословенским пределима са духовним, културним и политичким импликацијама.¹¹

Познато је да су у првој половини XVIII века, када је Венцловић стварао, руски утицаји били веома присутни у српској духовности и култури. Веома је утицајно било кијевско духовно средиште, у којем је духовно и културно стваралаштво достизало европске домете, имајући и сталне везе са европском културом и цивилизацијом. У Кијеву је у другој половини XVII века, дугим и преданим радом светог Димитрија Ростовског на минејима, почео велики хагиографски процват.¹²

У првим деценијама XVIII века, као преломној фази развоја у српској култури и уметности, Венцловић је, с једне стране, остао веран средњовековној традицији српске духовности, а, с друге стране, веома добро је осећао дух епохе у којој је живео. О томе сведоче илуминација и садржина његовог месецослова, а то се показује и у језику и тексту овог календара са тропарима

⁸ Д. Давидов, *Иконе српских зографа 18. века*, Београд 1977, 21; 23.

⁹ Д. Медаковић, нав. дело, 277.

¹¹ М. Јовановић, *Руско-српске уметничке везе у XVIII в.*, Зборник Филозофског факултета, VII, Београд 1963, 390.

¹¹ Д. Медаковић, *Култи кнеза Лазара у српском бароку*, О кнезу Лазару, Научни скуп у Крушевцу 1971, Београд 1975, 326.

¹² Архимандрит Сергий, *Полный месяцеслов Востока*, I, Москва 1875, 209—215.

и кондацима. Минеји које је Венцловић исписао између 1717. и 1724. године такође садрже бројне помене српских, руских и других словенских празника, међу којима се 15. јуна наводи „свети кнез Лазар Нови“.¹³

Јеромонах Гаврило је при исписивању, вероватно, већег дела месецослова рускословенски изражајни тип језика, сигурно сâм, предложио на србуљски српкословенски изражајни тип. У лексиди словенских назива месеци, међутим, појављују се облици из разних словенских језика. Овај мали сегмент језичког изражавања такође добро илуструје идејни свет епохе у којем је месецослов настао.

Најкаснији празник у Венцловићевом месецослову је Полагање часне ризе господина Исуса Христа у Москви 1625. године. Тако је текст предлошка месецослова сигурно настао после 1625. године. По жанру предлошак (или неки од предлошак) је могао бити штампани руски црквени календар или светачник са сказанијима и минијатурама („исторические святцы“¹⁴, святцы с летописью“¹⁵ и „лицевые святцы“¹⁶), као и са тропарима и кондацима. Време штампања руског предлошка овог српског месецослова могло би се датирати крајем XVII и почетком XVIII века, када је у руске црквене календаре унесен велики број кијевскопечерских празника. У уношењу ових празника значајну улогу су имали штампани минеји светог Димитрија Ростовског, који је у минеји за јуни унео и светог кнеза Лазара.¹⁷ С друге стране, у месецослову се јасно огртавају утицаји Кијевскопечерског патерика (нпр. директно упућивање на Патерик 8. јануара).¹⁸

Поред руског предлошка (или предлошак) у Венцловићевом месецослову сигурно је заступљена и српска хагиографска традиција. На то упућује чињеница да се свети Бранковићи, осим деспота Стефана, у руским изворима први пут спомињу у штампаном светаčнику 1771. године. Деспот Стефан Бранковић се, међутим, по Смирнову први и једини пут у руским изворима наводи 1864. године. По Смирнову у руским изворима кнез Лазар се спомиње четири пута.¹⁹

На основу садашњих сазнања питање непосредног предлошка (или предлошак) Венцловићевог календара остаје отворено. Самим тим не може се утврдити удео писара у редиговању месецослова. Анализа илуминације показала је да се писар месецослова служио узорцима и из српских и из руских (нарочито кијевскопечерских) штампаних књига. У неколико псалтира с последовањем српске редакције XVII века састав и распоред српских и других јужнословенских празника је веома сличан саставу и распореду ових празника у Венцловићевом месецослову, али се у њима такође не наводи деспот Стефан

¹³ *Минеји за октобар-август*, Сентандреја, Мађарска, Српска православна црквено-уметничка збирка, Сентандрејска збирка, рукописи бр. 8—16, 1717—1724. година.

¹⁴ Архимандрит Сергей, нав. дело, 3.

¹⁵ Е. Голубинский, *История канонизаций святых в Русской церкви*, Друго издање, Москва 1903, (Репринт Farnborough 1969), 228.

¹⁶ Архимандрит Сергей, нав. дело, 297.

¹⁷ Архиепископ Сергей, *Полный месяцеслов Восточка*, II, Друго издање, Владимир 1901, I део, 315; II део 197.

¹⁸ Текст Кијевскопечерског патерика видети у издању: *Das Paterikon des Kiever Höhlenklosters*, D. Tschizewskij, Slavische Propyläen, Band 2, München 1964.

¹⁹ С. Н. Смирнов, *Сербские святые в русских рукописях*, Юбилейный сборник Русского Археологического общества в Королевстве Югославии, 1, Белград 1936, 62—63.

Бранковић, чији помен Венцловић даје 9. октобра.²⁰ Служба Стефану Бранковићу написана је већ крајем XV века, а неколико пута је преписивана у првим деценијама XVIII века.²¹ Она је била унесена и у изгубљени Раковачки србљак из 1714. године, на основу којег је 1761. године Синесије Живановић издао Србљак на новорускословенском. У прегледаним српскословенским месецословима уз псалтире се наводе само два руска празника, али се ни они не дају доследно.²²

Поређење текста и кондака светом кнезу Лазару у Венцловићевом месецослову са неколико паралелних текстова српскословенске редакције, као и са текстом новорускословенске редакције — показало је да Венцловићев текст има мали број мање значајних сопствених текстолошких обележја и да текстолошки остаје у оквирима српске редакције.²³

Поред одређених недоумица, сигурно је да је Венцловићев месецослов настао на основу руске (нарочито кијевскопечерске) и српске хагиографске литературе. Илуминација, садржина и текст овог календара јединствено говоре о словенској духовној симбоизи у првим деценијама XVIII века. Овај илуминирани светачник представља нови период у развоју српске хагиологије и хеортологије. У овом периоду је, између осталог ојачала хеортолошка и хагиолошка интерференција међу словенским православним црквама, што значи да се календар Српске цркве све више уклапао у општи календар словенских православних цркава.²⁴

У месецослову јеромонаха Гаврила рефлектују се основне идеје и тежње епохе у којој је он настао. У њему главни црквено-религиозни — хагиолошки и хеортолошки — ток имплицира и културна и друштвена кретања. Почетком XVIII века они још нису били строго издиференцирани, па је илустровани месецослов, као жанр црквене литературе, био погодан за њихово изражавање

²⁰ У том смислу проверени су месецослови у *Псалтирима с последовањем* у следећим рукописима: бр. IIIa 14, Загреб, Југославенска академија знаности и уметности, 1630—1631; бр. 2, Београд, Музеј Српске православне цркве, Грујићева збирка, 1647; бр. 216, Београд, Музеј Српске православне цркве, Грујићева збирка, трећа четвртина XVII века. Поређење Венцловићевог месецослова са наведеним месецословима пружа само релативне параметре. Месецослови уз поједине жанрове црквене литературе (јеванђеља, апостоли, псалтири, типичи итд), као и издвојени, посебни месецослови имали су традицију сопственог унутрашњег развоја, што, наравно, не искључује узајамне утицаје између појединих врста месецослова.

²¹ Ђ. Трифуновић, *Белешке о делима у Србљаку*, Непознати Купиновљанин, Служба светом деспоту Стефану Бранковићу. О Србљаку, Београд 1970, 325—326.

²² Од испитана три рукописа (в. напомену 19), Покров пресвете Богородице наводи се само у рукопису 216 и то на маргини, вероватно руком писара. Празник Преноса моштију светог Николе се наводи у рукопису 2 и 216.

²³ Ово поређење, које се овог пута неће детаљно презентирати, урађено је са више текстова тропара и кондака кнезу Лазару у више рукописа. У том смислу Венцловићев текст је упоређен са паралелним српскословенским текстовима у издању: *Србљак, службе, канони, акаџијсти*, приредио Ђ. Трифуновић, превео Д. Богдановић, 2, Београд 1970, 135; 171—172 и са паралелним српскословенским текстовима у месецословима углавном *Псалтира с последовањем* у рукописима који се наводе у напомени 19 и у хиландарским рукописима: бр. 13, XVI век; бр. 93, 1607. година; бр. 96, XVII век; бр. 99, друга четвртина XVII века; бр. 125, прва четвртина XVII века; бр. 359, *Тројарник*, средина XVII века; бр. 544, *Тројарник*, последња четвртина XVI века. Поређење са новорускословенским текстом урађено је на основу издања: *Зборник црквених бојослужбених песама, исалама и мошћива, Извод из Тийика и црквенословенски речник*, Београд 1971, 300; 302.

²⁴ О календару словенских хришћанских цркава видети: Михаил, Митрополит српски, *Месецослов православне хришћанске и српске цркве*, Београд 1898, као и *Православный календарь 1988*, Москва. О развоју календара Српске цркве упоредити: Л. Мирковић, *Хеортологија или историјски развојак и бојослужење празника православне источног цркве*, Београд 1961, 18—25.

У овом хагиографском спису паралелно су присутне апстракције и конкретизације, надвременско и временско, сегментирано на прошлост, садашњост и будућност. Годишњи циклус празника значио је стално стапање ових временских категорија.

Молитвено сећање на светог кнеза Лазара и помен косовске битке у саборној заједници са великим бројем словенских и општехришћанских празника у месецослову јеромонаха Гаврила предочавали су читаоцима духовне идеале и уливали су им моралну снагу да смислу и вредновању животних реалности и у најтежим историјским околностима не приступају само на основу овоземаљских мерила.